

# Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia XIII (2015)

ISSN 2081–1861

*Alfred Toczek*

## **Czasopisma polskiej młodzieży akademickiej w okresie popowstaniowym (1865–1918). Przegląd informacyjno-bibliograficzny**

Czasy popowstaniowe (1865–1918) stanowią okres ilościowego i jakościowego rozwoju czasopism polskiej młodzieży akademickiej, zarówno w ośrodkach uniwersyteckich na ziemiach polskich, jak i zagranicą. Ten więc okres, dotąd niepoddany syntetycznym badaniom, zostanie uwzględniony w niniejszej charakterystyce.

Jednak początki tego czasopiśmiennictwa sięgają już lat dwudziestych XIX w. Czasy pierwszej fazy zaborów (1795–1864) wymagają głębszych badań. Pierwsze luźne stowarzyszenia powoływane i skupiające polską młodzież nie odczuwały potrzeby własnych pism<sup>1</sup>. Periodyk, będący jedną z form ich aktywności, pojawił się dopiero na jednym z dalszych etapów ewolucji tego ruchu w kierunku wyraźnie wyprofilowanych organizacji we właściwym tego słowa znaczeniu, świadczą o tym z jednej strony bezpośrednie zapisy statutowe poszczególnych stowarzyszeń, z drugiej zaś strony decydowały liczne uwarunkowania natury politycznej lub ekonomicznej. Dopiero wszelkie akcje o charakterze politycznym, obliczone na szerszy zasięg, sprawiały, że poszczególne organizacje akademickie dążyły do powołania własnego periodyku, lub do opanowania już istniejącego, lecz dotąd niezależnego pisma. Różnego rodzaju organizacje młodzieży akademickiej ograniczały się do pracy samokształceniowej, studiowania dziejów ojczystych, spisywania pieśni patriotycznych, wymiany myśli, broszur i książek<sup>2</sup>, choć niekiedy zdarzała się też edycja czasopism.

W ścisłym związku ze studiami zagranicznymi polskiej młodzieży, zwłaszcza ze studiami uzupełniającymi, pozostawała jej działalność wydawnicza. Akademicy w działalności na polu wydawnictwa czasopism, poprzez własne doświadczenie dochodzili do przekonania, że czasopismo dla młodzieży nigdy nie stanie się

---

<sup>1</sup> T. Dziki, *Młodzi przedwczoraj... Prasa młodych na przełomie wieków*, „Student” 1988, nr 2, s. 13.

<sup>2</sup> A. Kamiński, *Polskie związki młodzieży (1804–1831)*, t. 2, Warszawa 1963, s. 256–275; J. Skowronek, *Młodzież polska i jej organizacje w ruchu narodowym 1795–1864*, Warszawa 1994, s. 65–66.

łącznikiem ogółu młodzieży, bo nie posiada ona wspólnych interesów ideowych, naukowych, społecznych, politycznych, a nawet narodowych<sup>3</sup>. Nie posiadała ona zwykle korzystnych warunków materialnych (odpowiednich funduszy) i redakcyjnych. Dlatego dział czasopism w poczynaniach edytorskich wykazywał szereg nieraz bardzo dobrze rozpoczętych, ale efemerycznych wydawnictw.

Znane są jednak niektóre tytuły czasopism akademickich w okresie przed powstania styczniowego, wydawane przez młodzież akademicką. Na ziemiach polskich b. I Rzeczypospolitej wydawano je w Warszawie, w Krakowie i we Lwowie. Poza jej granicami, ukazywały się one np. w niemieckim wówczas Wrocławiu i w Petersburgu. Periodyki te często posiadały charakter rękopiśmienny w formule tzw. „gazetki piwnej”<sup>4</sup>. Studenci Uniwersytetu Warszawskiego redagowali i propagowali takie periodyki, czytowane w warszawskiej Gospodzie Akademickiej. Były to m.in.: „**Nowe Korzyści**” (1820), a w drugiej połowie lat dwudziestych „**Dziennik Akademicki**” i „**Nasze Korzyści**”<sup>5</sup>. Czasopismem drukowanym była „**Dekada Polska**” (1821), wydawana przez Związek Wolnych Polaków. Jej zawartość stanowiły artykuły solidaryzujące się z ruchami wolnościowymi, propagujące idee liberalizmu i postępu technicznego<sup>6</sup>. Periodyk po 3 miesiącach podzielił losy Związku rozbitego aresztowaniami. W Krakowie wydawano „**Wesz**. Czasopismo młodzieży Uniwersytetu Jagiellońskiego”, rękopiśmienny tygodnik o charakterze satyrycznym<sup>7</sup>. W okresie od 1 lipca–30 września 1835 r. ukazało się 14 numerów. Drugi krakowski periodyk to już drukowana „**Zorza Wawelu**”, ukazująca się w podobnym okresie, ok. 1835 r.<sup>8</sup>. Do schyłku pierwszej fazy zaborów, u zarania galicyjskiej autonomii, należy zaliczyć lwowski miesięcznik akademików „**Czytelnia dla młodzieży**” (1 III 1860–21 X 1861). Pismo posiadało polityczno-kulturalny charakter, zachęcało młodzież oraz całe społeczeństwo do zrywów niepodległościowych, rozbudzało ruch umysłowy, zamieszczało informacje z wielu miast polskich i zagranicznych<sup>9</sup>.

W Rosji powstały rękopiśmienne pisemka polskich studentów na Uniwersytecie w Petersburgu<sup>10</sup>. W połowie lat trzydziestych XIX w. nastąpił znaczny napływ

<sup>3</sup> A. Karbowski, *Młodzież polska akademicka za granicą 1795–1910*, Kraków 1910, s. 290–293.

<sup>4</sup> Były one odczytywane na zebraniach studenckich organizacji, albo na spotkaniach towarzyskich młodzieży akademickiej, przy nieraz obfitej konsumpcji piwa.

<sup>5</sup> T. Dziki, *Młodzi przedwczoraj...*, dz. cyt.

<sup>6</sup> J. Skowronek, *Młodzież polska...*, dz. cyt., s. 50.

<sup>7</sup> A. Kamiński, *Polskie związki...*, dz. cyt., s. 34–35; T. Dziki, *Młodzi przedwczoraj...*, dz. cyt.

<sup>8</sup> M. Tyrowicz, *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850. Studia porównawcze*, Kraków 1979, s. 60.

<sup>9</sup> J. Jarowiecki, *Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku*, Kraków–Wrocław 2008, s. 49.

<sup>10</sup> F. Nowiński, *Nieznane gazetki rękopiśmienne polskich studentów na Uniwersytecie Petersburskim z lat trzydziestych XIX w.*, „Kwartalnik Historii Prasy polskiej” (dalej „KHPP”) 1985, s. 19–34.

młodzieży polskiej na studia do uniwersytetów rosyjskich, szczególnie do Kijowa, Moskwy i Petersburga. W tym ostatnim właśnie Franciszek Nowiński odkrył rękopiśmienne, ilustrowane tytuły wydawane przez studiującą tam polską młodzież akademicką. Pierwszy to „**Merkury**” (XI–XII 1840) edytowany w ilości 8 numerów. Drugi to „**Pamiętnik Północy**” (I–III 1841) wydany w ilości 9 numerów. Miały one ukazywać się dwa razy w tygodniu, faktycznie edytowano je nieregularnie. Treściowo przeważała w nich tematyka studencka, ale nie brakowało też literatury i poezji.

Początki polskiego czasopiśmiennictwa studenckiego w Niemczech związane są z ośrodkiem wrocławskim. Najpierw ukazał się „**Znicz**”, którego jedynie dwa numery ukazały się w kwietniu 1851 r. i w kwietniu 1852 r. Pomimo tylko dwóch, choć objętościowo obszernych zeszytów badacze działalności wydawniczej młodzieży akademickiej sprzed 1865 r. przypisują mu duże znaczenie. Posiada on już sporą literaturę przedmiotu, co w przypadku czasopism młodzieży akademickiej stanowi chlubny wyjątek<sup>11</sup>. Redagowany przez Kazimierza Szulca. Pismu patronował z Brukseli sędziwy Joachim Lelewel, zasłużony polski historyk, bibliograf i emigracyjny działacz polityczny. Jak zakładała jego redakcja, „Znicz” miał zastępować brak uczelni narodowej. Publikowano w nim rozprawy naukowe i korespondencje z kilku ośrodków akademickich. Niedostateczne fundusze i brak uznania oraz żywszego odbioru wśród polskiej młodzieży we Wrocławiu a także innych ośrodków akademickich przyczyniły się do jego upadku.

Drugim, wrocławskim, długowiecznym, jak na ten typ periodyku, pismem był rękopiśmienny tygodnik satyryczny – „**Marchońt**”, edytowany w latach 1851–1859. Wydawali go studenci należący do Towarzystwa Marchońtowiczów w formie ulotki humorystycznej, w którym zamieszczali powiastki satyryczne, humorystyczne rysunki, zagadki i rebusy<sup>12</sup>.

W latach 1820–1864 wśród znanych czasopism polskiej młodzieży akademickiej przeważały więc pisemka rękopiśmienne, satyryczne, choć nie brakło też drukowanych periodyków literacko-naukowych.

Przechodząc do charakterystyki głównego tematu niniejszych rozważań, akademickich czasopism polskiej młodzieży popowstaniowej, a więc od upadku powstania styczniowego do zarania II Rzeczypospolitej, należy rozpocząć od definicji omawianych periodyków tamtego okresu. Badaczka tych czasopism we Lwowie doby autonomii Grażyna Gzella stosuje formułę – czasopisma studenckie. Definiuje

<sup>11</sup> E. J. Kuś, „Znicz”. *Pismo zbiorowe młodzieży polskiej we Wrocławiu w latach 1851–1852*, „KHPP” 1979, z. 2, s. 9–24; S. Wallis, „Znicz”, *pismo zbiorowe młodzieży polskiej we Wrocławiu 1851–1852*, „Zaranie Śląskie” 1935, z. 4, s. 287; J. Reiter, „Znicz” – „Marchońt” – „Gazeta Piwna” – „Poczwara” – „Wszegryz” *dawne czasopisma akademickie Wrocławia*, „Słowo Polskie” 1954, nr 131; B. Górńska, *Dr Kazimierz Szulc (1825–1887)*, „Kronika m. Poznania” 1947, s. 217–236; B. Zakrzewski, *Lelewel i „Znicz” wrocławski*, „Rocznik Wrocławski” 1962, t. 6; A. Karbowski, *Młodzież polska...*, dz. cyt., s. 293–296; W. Molik, *Polskie peregrynacje uniwersyteckie do Niemiec 1871–1914*, Poznań 1989, s. 207–208.

<sup>12</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt., s. 214.

je jako „wydawnictwa tworzone przez młodzież i dla młodzieży studiującej poruszające na swych łamach zagadnienia dotyczące różnych form aktywności tej grupy”<sup>13</sup>. Uwzględnia ona także pisma o charakterze politycznym przygotowywane w znacznej części przez młodzież akademicką aktywnie uczestniczącą w życiu politycznym Lwowa i Galicji. Dla charakteryzowanych tu czasopism należy przyjąć powyższą definicję. Wydaje się jednak, że bardziej trafne będzie nazywanie ich czasopismami młodzieży akademickiej, więcej oddające ówczesną nomenklaturę i jej znaczenie. Dodać też należy, że niektóre z charakteryzowanych 42 tytułów czasopism, przeznaczone były zarówno dla młodzieży akademickiej, jak i gimnazjalnej, choć redagowane jedynie przez akademików.

W charakteryzowanym okresie ponad półwiecza polska młodzież akademicka miała do dyspozycji praktycznie dwa galicyjskie uniwersytety z polskim językiem wykładowym, w stołecznym Lwowie<sup>14</sup> i w Krakowie. Do tego należy dodać dwa krótkie okresy w Warszawie: Szkoły Głównej (1862–1869) i w latach 1915–1918, kiedy wznowiono działalność m.in. Uniwersytetu Warszawskiego z polskim językiem wykładowym. Naturalnym więc było, że polska młodzież studiowała na uczelniach zagranicznych: w Niemczech<sup>15</sup>, Austrii<sup>16</sup>, Rosji<sup>17</sup>, Szwajcarii<sup>18</sup>, Francji<sup>19</sup>, Belgii<sup>20</sup> i in. Dotyczyło to szczególnie młodzieży zaboru pruskiego, która najczęściej wybierała uniwersytety niemieckie, w tym nierzadko najbliższy Wrocław. Młodzież Królestwa Polskiego często studiowała w uniwersytetach rosyjskich a także niemieckich. Szeroko występowało wówczas zjawisko studiów uzupełniających, co dotyczyło także absolwentów obydwu uniwersytetów galicyjskich<sup>21</sup>. Wszystko to powodowało, że na uniwersytetach zagranicznych studiowało wielu

<sup>13</sup> G. Gzella, *Lwowskie czasopisma studenckie w dobie autonomii, Kraków Lwów książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku*, t. IX, cz. 2, red. H. Kosętko, B. Góra, E. Wójcik, Kraków 2009 s. 5.

<sup>14</sup> Zob. *Wykształcenie*, [w:] A. Toczek, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*, Kraków 2013, s. 46–55.

<sup>15</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt.; T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 2002.

<sup>16</sup> *Polacy w Austrii. Materiały międzynarodowego sympozjum naukowego, które odbyło się w Uniwersytecie Jagiellońskim w dniach 20–22 maja 1975 r.*, red. A. Pilch, Kraków 1976; W. S. Kucharski, *Polacy i Polonia w rdzennej Austrii w XIX i XX wieku*, Lublin, Wiedeń 1994; R. Taborski, *Polacy w Wiedniu*, wyd. drugie, zmienione i powiększone, Kraków 2001.

<sup>17</sup> W. K. Wierzejski, *Fragmety z dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Kijowie 1834–1920*, Warszawa 1939; W. Śliwowska, *Polskie kółka studenckie w Moskwie i Petersburgu w latach czterdziestych XIX wieku*, „Przegląd Historyczny” 1961, nr 1.

<sup>18</sup> J. Lewandowski, *Polacy w Szwajcarii*, Lublin 1981.

<sup>19</sup> M. Gmurczyk-Wrońska, *Polacy we Francji w latach 1871–1914. Społeczność polska we Francji i jej podstawy materialne*, Warszawa 1996.

<sup>20</sup> J. Hulewicz, *Studia Polaków w uniwersytecie w Liège w latach 1880–1914*, Kraków 1969.

<sup>21</sup> Zob. A. Toczek, *Lwowskie środowisko...*, dz. cyt., s. 55–57.

polskich akademików. Studenci polscy tworzyli tam organizacje, które m.in. zajmowały się edytowaniem swoich prasowych organów.

W tym miejscu warto podać skróconą charakterystykę, głównie statystyczną analizowanych poniżej czasopism. Jak już stwierdzono w okresie popowstaniowym na obecnym etapie badań autor zgromadził 42 periodyki, które edytowała polska młodzież akademicka w ośrodkach uniwersyteckich. Na ziemiach polskich było to 28 czasopism a zagranicą odnotowano 14 tytułów. Dalsze pogłębione badania archiwalne i w zakresie rękopisów bibliotecznych ilość tą na pewno powiększą. Dotyczy to szczególnie czasopism wydawanych zagranicą. Najwięcej periodyków wydawano w Galicji – 24, czyli ponad połowę. Prymat dzierżył Kraków (Uniwersytet Jagielloński), zarówno w Galicji, jak i globalnie. W podwawelskim grodzie ukazywało się aż 20 tytułów, czyli prawie połowa wszystkich periodyków, natomiast we Lwowie (Uniwersytet Lwowski) 4 pisma. W Królestwie Polskim wydawano ich 4, wszystkie w latach 1915–1918, kiedy swoją działalność wznowiły Uniwersytet Warszawski i Politechnika Warszawska z polskim językiem wykładowym. Spośród 14 tytułów edytowanych zagranicą, najwięcej (9) ukazywało się ich w niemieckich ośrodkach uniwersyteckich, w tym we Wrocławiu – trzy, Lipsku – dwa, Karlsruhe – dwa, w Monachium i w Berlinie po jednym a w Szwajcarii (Genewa, Zurych) cztery. Nierzadkim zjawiskiem była zmiana miejsca wydawania periodyku, stąd niektóre pisma ukazywały się w pewnym okresie w Krakowie, w innym we Lwowie a raz nawet w Przemyślu. Takim sposobem dwa czasopisma początkowo wydawane w Niemczech, ukazywały się też okresowo w Poznaniu. Na podobnej zasadzie wśród miejsc wydawania periodyków pojawia się też stolica Francji Paryż oraz powiększyły swoją ilość edytowanych pism Berlin, Wrocław i Monachium. Dzieląc ukazujące się pisma na okresy, to w latach 1865–1879 wydano 8 nowych pism, w latach 1880–1889 – 6, w okresie 1890–1899 – 8, w latach 1900–1914 – 16 a podczas I wojny światowej – 4 tytuły. Największy więc ich ilościowy rozwój przypadł na początek XX wieku i lata poprzedzające wybuch wojny. Istotne zjawisko dla charakteryzowanych czasopism to fakt, że znaczna część z nich to efemerydy, często pojawiało się jedynie kilka numerów. Gdyby przyjąć za okres długowieczności 5 lat i powyżej to postulat ten spełnia jedynie 6 tytułów (podanych chronologicznie według roku powstania): „Poczwara” (Wrocław) 1871–1886, „Tekka (Lwów) 1899–1912, „Promień” (Lwów) 1899–1912, „Eleusis” (Kraków) 1903–1911, „Zjednoczenie” (Kraków) 1905–1911 i „Zarzewie” (Lwów) 1909–1914. Należy też dodać, że w zagranicznych ośrodkach uniwersyteckich ukazało się co najmniej 8 jednodniówek, m.in. w Antwerpii (Belgia) w 1895 r., we Wrocławiu (1909), Monachium i innych ośrodkach uniwersyteckich. Inną istotną cechą ówczesnych pism młodzieży akademickiej była nieregularność ich edytowania z deklarowaną w tytularze częstotliwością. Zjawisko to dotyczy szeregu charakteryzowanych periodyków zarówno wydawanych na ziemiach polskich, jak i zagranicą. Nierzadko pisma te ukazywały się w podwójnych numerach. Mało mamy dotąd informacji o nakładach charakteryzowanych periodyków. Na tym tle

trochę lepiej prezentują się pisma krakowskie i lwowskie. Należy też zaznaczyć, że charakteryzowane czasopisma nierzadko redagowali a także blisko z nimi współpracowali znani później luminarze polskiej nauki, kultury, literatury i polityki.

Za uzasadniony wydaje się podział charakterystyki czasopism wydawanych przez polską młodzież akademicką pod względem terytorialnego ukazywania się na ziemi polskiej i zagranicą a w ich ramach na poszczególne miejscowości. Należy rozpocząć od autonomicznej Galicji, gdzie tych pism edytowano najwięcej. Prymat należy się **Krakowowi**, wraz z Uniwersytetem Jagiellońskim. Krakowskie czasopisma należy podzielić na trzy rodzaje: wydawane przez Czytelnię Akademicką, periodyki politycznych organizacji akademickich oraz na czasopisma społeczno-kulturalne i literackie, naukowe i etyczne<sup>22</sup>. Życie umysłowe, kulturalne i polityczne studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w drugiej połowie XIX stulecia i na początku XX wieku skupiało się przede wszystkim w Czytelni Akademickiej, działającej legalnie od roku 1867. Była ona terenem zmagania wszelkiego rodzaju prądów społecznych i politycznych. Stąd wynika znaczna, ideowo-polityczna różnorodność wśród czasopism wydawanych przez to stowarzyszenie. Zostaną one krótko scharakteryzowane przy zachowaniu układu chronologicznego.

Pierwszym tytułem krakowskim w okresie autonomii galicyjskiej był **„Przeгляд Akademicki**. Organ młodzieży polskiej wydawany za staraniem Czytelni Akademickiej” (1881–1883); edytowany jako dwumiesięcznik. Pismo o obliczu konserwatywnym<sup>23</sup>. Redaktorami i zarazem wydawcami byli kolejno Szymon Matusiak, później znany etnograf oraz Ignacy Szyszyłowicz. Opiekę ze strony UJ sprawowali profesorowie: Izydor Kopernicki a następnie Józef Rostafiński. W skład

---

<sup>22</sup> Niniejsze dane dotyczące krakowskich czasopism akademickich zostały oparte głównie na oglądzie ich egzemplarzy z autopsji, znajdujące się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej, ale także na danych archiwalnych; zob. też: [www.2almamater.uj.edu.pl/94/25/pdf](http://www.2almamater.uj.edu.pl/94/25/pdf) [dostęp: 02.04.2015] *Profesorowie Almae Matris jako redaktorzy, wydawcy i dziennikarze (5)*, Alma Mater. Autorką nieopublikowanej pracy magisterskiej poświęconej periodykom krakowskim jest Bożena Wrona, *Krakowskie czasopisma akademickie wydawane w okresie autonomii galicyjskiej (1867–1914)*, Kraków 1989, s. 84 (m.in. z fotografiami kolumn tytułowych szeregu akademickich pism krakowskich) napisana pod kierunkiem znanego badacza z zakresu historii nauki, m.in. dziejów polskiej młodzieży akademickiej w okresie zaborów Ryszarda Ergetowskiego w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie (dziś Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego). Obecnie opracowanie znajduje się w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Organizacjom krakowskiej młodzieży akademickiej, poświęca swoją uwagę J. Myśliński, *Organizacje młodzieży polskiej w Galicji w dobie autonomicznej (1867–1918)*, „Pokolenia” 1972, nr 2.

<sup>23</sup> Próbę monograficznego ujęcia „PA” podjęła w swojej nieopublikowanej pracy magisterskiej Halina Kmieciak, napisanej w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji naukowej WSP w Krakowie pod kierunkiem Ryszarda Ergetowskiego. Kmieciak Halina, *„Przeгляд Akademicki” (1881–1883). Próba monografii*, Praca magisterska, Kraków 1990, s. 63 (z odbitkami kolumn tytułowych periodyku i ważnych artykułów). Obecnie praca znajduje się w zbiorach Archiwum UPKr. Dane bibliograficzno-katalogowe większości tytułów wydawanych przez krakowską młodzież akademicką, w oparciu o zbiory Biblioteki Jagiellońskiej podaje: M. Jakubek, *Prasa krakowska 1795–1918. Bibliografia*, Kraków 2004.



redakcji wchodzili znani później luminarze nauki i kultury: m.in.: Oswald Balzer, Władysław Abraham, Józef Kallenbach, Antoni Beaupré. Zamieszczano w nim liczne korespondencje z kraju i zagranicy (m.in. z Berlina, Budapesztu, Drezna, Dublan, Dorpatu, Gryfii, Jeny, Kijowa, Giesen, Eisenach, Loeben, Lwowa, Monachium, Pragi, Warszawy, Petersburga, Wiednia, Wrocławia i Zurychu). Jednak krąg studenckich odbiorców był wąski<sup>24</sup>. Periodyk prezentował efekty studiów naukowych akademików oraz podawał wiadomości dotyczące studenckich środowisk na ziemiach polskich i zagranicą. Zeszyty zawierały m.in., bibliografię prac naukowych młodzieży akademickiej. W trzecim numerze z 1882 roku ukazała się „Historia Czytelni Akademickiej w Krakowie”, pióra Klemensa Bąkowskiego, znanego później luminarza kultury, autora wielu prac z historii Krakowa a zarazem jednego z redaktorów periodyku. Ostatni nr „PA” ukazał się w styczniu 1883 z notatką na pierwszej kolumnie o wycofaniu się „Czytelni Akademickiej” z dalszego wydawania pisma. Jak wspomina K. Bąkowski, powodem tej decyzji był zbyt zachowawczy charakter pisma<sup>25</sup>. „PA” odegrał prekursorską rolę w nowych warunkach funkcjonowania UJ (polonizacja). Ożywił jednostajne, ciche ówczesne życie mieszkańców Krakowa. Usiłując ogarnąć swymi wpływami całą młodzież polską studiującą w Europie wskazał na konieczność jedności i solidarności wśród młodego pokolenia Polaków. To pierwsza, choć nie ostatnia taka inicjatywa periodyków młodzieży akademickiej, ale podobnie jak i w innych przypadkach nie do końca udana, ze względu na krótkotrwałe ukazywanie się pism, spowodowane małą ilością prenumeratorów i kłopotów finansowych.

Kolejnym krakowskim pismem młodzieży akademickiej była „Przyszłość. Organ poświęcony młodzieży polskiej” (1883), z częstotliwością dwutygodnika nieregularnego. Ukazało się 22 jego numery. Był to periodyk o tendencjach socjalistycznych, powstały w opozycji do „Przeglądu Akademickiego”<sup>26</sup>. Głównym jego redaktorem był Jan Jodłowski. Periodyk zamieszczał artykuły programowe, utwory poetyckie i beletrystyczne, prace naukowe akademików, sprawy bieżące (informował o wydarzeniach w środowisku akademickim Krakowa, Lwowa, Warszawy, Wrocławia, podlowskich Dublan) oraz krytykę literacką. Przyczyną zaniechania wydawnictwa, podobnie jak w przypadku wielu innych ówczesnych periodyków młodzieży akademickiej, był brak funduszy.

Periodykiem, jednym z pierwszych ówczesnych młodzieżowych czasopism o wyraźnym kierunku socjalistycznym był miesięcznik „Ognisko. Organ uczącej się młodzieży” (1889–1890)<sup>27</sup>. Periodyk ten, którego ukazało się 7 numerów, często ulegał konfiskatom i ukazywał się w drugim, okrojonym nakładzie. Ostatni,

<sup>24</sup> „Przegląd Akademicki” 1882 (dalej „PA”), z. 2, s. 121; *Kronika i korespondencje*, „PA” 1882, z. 3, s. 175.

<sup>25</sup> Biblioteka Jagiellońska. Wspomnienie Klemensa Bąkowskiego, rps 7281 II, z. 2.

<sup>26</sup> „Przyszłość” 1883, nr 17–18, s. 6; zob. też: J. Myśliński, *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*, Warszawa 1982, s. 55.

<sup>27</sup> J. Myśliński, „Ognisko” 1889–1890 na tle losów Czytelni Akademickiej UJ, Kraków 1962.

czerwcowy numer z 1890 r. edytowano we Lwowie. Redaktorem, nakładcą i wydawcą periodyku był początkowo szeroko znany w późniejszych latach młodopolski poeta Kazimierz Przerwa-Tetmajer, następnie Wilhelm Schmitt, Ferdynand Benoni i Gabriel Górski. Z pismem współpracowali znani potem działacze socjalistyczni, jak przywódca socjaldemokratów galicyjskich Ignacy Daszyński, Kazimierz Gorzycki czy uznani z czasem lewicowi intelektualisci i publicyści, np. Wilhelm Feldman. Redakcja zamierzała objąć swoimi wpływami całą młodzież polską, na ziemiach polskich i zagranicą, ale względy praktyczne ograniczyły ten wpływ głównie do terenu Galicji. Jednak do redakcji „Ogniska” docierały też korespondencje z Berlina, Dublan, Wiednia, Pragi, Genewy, Odessy, Dorpatu, Czerniowiec, Paryża i innych uniwersyteckich miast.

W okresie ukazywania się „Ogniska” krakowska młodzież akademicka podzieliła się na dwa zasadnicze obozy: jeden z nich popierający pismo socjalistyczne i drugi konserwatywny, wyraźnie zmagający się z nowymi prądami na UJ. Wśród jego studentów powstał Klub „Łączność”. Z jego to inicjatywy podjęto wydawanie kolejnego periodyku akademików, „Przegląd Akademicki” (1890), m.in. tytułem nawiązując do swojego poprzednika z lat 1881–1883. Stał się on trybuną zmagani z „ogniskowcami”<sup>28</sup>, prezentując konserwatywne oblicze, przywiązanie do tradycji katolickiej i do szlacheckich obyczajów<sup>29</sup>. Ukazało się tylko 6 obszernych numerów. Redaktorem i wydawcą najpierw był Adam Chmiel a następnie redaktorem znany z czasem dziennikarz krakowski i warszawski Kazimierz Ehrenberg a wydawcą Romuald Binder. Zeszyty periodyku ukazywały się w znacznej objętości 70–80 kolumn i zawierały artykuły redakcyjne, sprawozdania naukowe (omówienia ciekawszych prac studenckich z różnych dziedzin wiedzy: historii, literatury, etnografii, chemii czy rolnictwa). Na łamach „PA” publikował m.in. późniejszy wybitny profesor historii prawa UJ, redaktor polityczny „Czasu” Stanisław Estreicher<sup>30</sup>. Aktualności z życia akademickiego Krakowa, Lwowa, Wiednia, Warszawy, Pragi, Genewy czy Jarosławia nad Wołgą przedstawiane były w kronice akademickiej i korespondencjach.

Ostatnim periodykiem, wydawanym przez Czytelnię Akademicką był „Ruch. Pismo naukowe i literackie wydawane przez młodzież” (1890). Stanowił on kontynuację socjalistycznego „Ogniska”. Ukazał się tylko jeden skonfiskowany numer a przeciw drukarzowi Aleksandrowi Słomskiemu wytoczono śledztwo<sup>31</sup>.

Druga grupa charakteryzowanych periodyków krakowskich to czasopisma politycznych organizacji akademickich. Najczęściej były to efemerydy, ukazujące

<sup>28</sup> *Artykuł wstępny*, „Przegląd Akademicki” 1890, z. 1, s. 3.

<sup>29</sup> *Od Redakcji*, „PA” 1890, z. 2, s. 86–87.

<sup>30</sup> S. Estreicher, *Skażenie języka i stylu polskiego u naszej młodzieży*, „PA” 1890, z. 2, s. 143; S. Estreicher, *Z majowych dni*, „PA” 1890, z. 5, s. 311–316.

<sup>31</sup> Archiwum Państwowe m. Krakowa i Województwa Krakowskiego. Akta Dyrekcji Policji w Krakowie. Akta dotyczące J.A.M. Górskiego. Starostwo Grodzkie Krakowskie (dalej APKr StGKr) Mat. 255.



się nieregularnie. Jeśli chodzi o czasopisma młodzieży o poglądach narodowych, to organem powstałego w 1892 r. Stronnictwa Narodowego Młodzieży Polskiej Akademickiej w Krakowie było „**Młode Słowo**”. W zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej zachował się jedynie pierwszy jego nr z 5 lutego 1892 r. Na łamach periodyku prezentowano artykuły programowe oraz sprawy organizacyjne<sup>32</sup>. W skład redakcji wchodził Zygmunt Seweryn i Kazimierz Morawski.

Organizacją związaną z ruchem narodowym było powstałe w 1906 r. „Zjednoczenie”, którego organem stał się miesięcznik „**Sprawa**”. Pismo młodzieży polskiej” (V 1912–V 1913–1914). Wznowiona po strajku drukarzy w styczniu 1914 r. Zamieszczano szereg artykułów prezentujących poglądy narodowców w kwestii społecznej i niepodległościowej<sup>33</sup>. Periodyk cieszył się popularnością wśród młodzieży akademickiej<sup>34</sup>. Liczne artykuły dyskusyjne, aktualna kronika, rzeczowy stosunek do innych czasopism młodzieży akademickiej i szkół średnich (dział „z Pism”) i ugrupowań przyciągały skupiska młodzieży akademickiej we wszystkich trzech zaborach oraz zagranicą. Odegrała ona dużą rolę w młodzieżowym ruchu narodowym, występując przez pewien czas jako jedyne jego akademickie pismo w Krakowie. Na jego łamach poruszano najważniejsze problemy studenckiego środowiska.

Jeśli chodzi o czasopisma młodzieży ludowej na UJ, to mimo widocznej od lat jej działalności dopiero na początku 1913 r. powstał odrębny Związek Niepodległościowej Młodzieży Ludowej<sup>35</sup>. Wydawał on miesięcznik „**Strażnica Polski Ludowej**” (V 1913–VII 1914). Nosiło ono podt.: „Pismo młodzieży ludowej. Organ Związku Niepodległościowej Młodzieży Ludowej”. Stanowiła ona jedyne czasopismo reprezentujące poglądy akademickiej młodzieży ludowej w Krakowie. Ukazało się tylko 5 numerów. Powołano też lwowski oddział redakcji. Redaktorem periodyku został Jan Gutek, ówczesny prezes Czytelni Akademickiej UJ a następnie Franciszek Nieć. Pismo zamieszczało treści programowe, podkreślające zasługi warstwy chłopskiej w walce o niepodległość<sup>36</sup>. W dziale korespondencyjnym zamieszczano wiadomości z życia środowiska akademickiego w Krakowie.

Trzecią grupę czasopism krakowskiej młodzieży akademickiej stanowiły najbardziej liczne, choć wielonurtowe, periodyki socjalistyczne. Pierwszym periodykiem o takim charakterze była „**Młodość**”. Czasopismo akademickie, założone

---

<sup>32</sup> *Program Stronnictwa Narodowej Młodzieży Polskiej Akademickiej w Krakowie*, „Młode Słowo” 1892, nr 1, s. 1.

<sup>33</sup> K.W., *Kilka uwag o Piemoncie polskim*, „Sprawa” 1913, nr 2, s. 65–69; *W pięćdziesiątą rocznicę*, „Sprawa” 1913, nr 1.

<sup>34</sup> *Z prasy młodych*, „Którzy idziemy” 1914, nr 2–3, s. 129. „Którzy idziemy”, to krakowski akademicki kwartalnik naukowy, krótko został scharakteryzowany, na dalszych stronach niniejszego artykułu.

<sup>35</sup> J. Mężyk, *Młodzież chłopska na UJ i jej udział w ruchu ludowym*, „Roczniki dziejów ruchu ludowego” 1965, s. 17–50.

<sup>36</sup> *Słowo wstępne*, „Strażnica Polski Ludowej” 1913, nr 1, s. 2; F. Nieć, *Własność indywidualna a kolektywizm wsi*, „Strażnica Polski Ludowej” 1913, nr 1, s. 8–12; nr 2, s. 30–34.

w stuletnią rocznicę urodzin Adama Mickiewicza" (XII 1898–VI 1900). Jego podtytuł później ulegał zmianom. Była ona nieoficjalnie związana z powstałą w 1895 r. organizacją socjalistycznej młodzieży akademickiej Zjednoczenie. Funkcję głównego redaktora spełniał Stanisław Meus. We Lwowie utworzono filię redakcji, w skład której wszedł m.in. późniejszy czołowy polski poeta, Leopold Staff. Pierwszy okres istnienia periodyku (do grudnia 1899 r.) charakteryzował się przede wszystkim zaangażowaniem w życie ideowe młodzieży akademickiej (np. dział „Z życia akademickiego”)<sup>37</sup>. Na łamach pisma pojawiały się też publikacje znanych lewicowych autorytetów, jak: socjolog, teoretyk ruchu socjalistycznego Bolesław Limanowski, językoznawca Jan Baudouin de Courtenay a spośród literatów Tadeusz Miciński, Władysław Orkan i Adam Grzymała-Siedlecki. Na uwagę zasługuje również wysoki poziom strony graficznej czasopisma. Nie wzbudziło ono jednak szerszego zainteresowania wśród młodzieży akademickiej. Jak wspomina jeden z jego redaktorów posiadało jedynie 200 abonentów a wpływy z prenumeraty nie wystarczały na utrzymanie pisma, nawet w sytuacji, kiedy nie płacono autorom należności za artykuły<sup>38</sup>. Jego radykalizm spowodował sprzeciw prawicowej korporacji Jagiellonia, ludowców z Czytelni Akademickiej, krakowskich dzienników „Czas” i „Głos Narodu”. 29 studentów wysłało list do redakcji, zarzucający pismu „socjalizm, anarchizm i ateizm”<sup>39</sup>. W marcu 1899 młodzież UJ zwołała więc poświęcony m.in. sprawie „Młodości”, na którym większością głosów stwierdzono, że nie posiada ona charakteru akademickiego; jest natomiast narzędziem stronnictw politycznych. Ostatecznie periodyk zlikwidowała prokuratoria w grudniu 1899 r. W r. 1900 ukazało się jeszcze 7 numerów „Młodości”, ale traktowały one już wyłącznie o sztuce i literaturze.

W r. 1905 powstała „Spójnia. Stowarzyszenie Polskiej Młodzieży Postępowej”, działającej pod wpływem Polskiej Partii Socjaldemokratycznej Galicji i Śląska. Jej prasowymi organami były dwie efemerydy. Pierwszy periodyk „**Głos Młodzieży Socjalistycznej**” ukazał się w 1910 r., ale nie zachował się żaden jego numer. Był on redagowany przez Juliana Leszczyńskiego-Leńskiego, E. Przybyszewskiego i S. Świdzińskiego<sup>40</sup>. Jego następca to miesięcznik „**Nasz Głos**” (1911), którego redaktorem był Feliks Jasiński. Nakład pierwszego numeru liczył 800 egzemplarzy. Kolejny, ostatni już drugi numer periodyku ukazał się w listopadzie 1911 r., choć dokumenty policji krakowskiej jako datę zawieszenia periodyku podają czerwiec 1911 r.<sup>41</sup>.

---

<sup>37</sup> Zosin (pseud.), *Czego chcą najmłodszy*, „Młodość” 1899, nr 5, s. 129; W. Rogosz, *O serwilizmie młodzieży*, „Młodość” 1899, nr 2, s. 26–31.

<sup>38</sup> Biblioteka Jagiellońska. List Adama Grzymały-Siedleckiego do Teresy Skawińskiej z 19 września 1952 r., rps 279/65.

<sup>39</sup> *Od redakcji*, „Młodość” 1899, nr 5, s. 118.

<sup>40</sup> J. Myśliński, *Studia nad polską prasą społeczno-polityczną w zachodniej Galicji*, Warszawa 1970, s. 211.

<sup>41</sup> APKr StGr Mat., rps 152.

Organem Unii Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, związanej ze Związkiem Walki Czynnej i działalnością Józefa Piłsudskiego była „**Nasza Praca**” (VI 1912–XII 1913). Deklarowana jako miesięcznik, ukazywała się nieregularnie. Edytowano jedynie trzy numery. Periodyk socjalistyczny o charakterze sprawozdawczym. Wśród jego haseł programowych na czoło wysuwa się idea zjednoczenia młodzieży polskiej studiującej i uczącej się we wszystkich ośrodkach, także poza granicami kraju<sup>42</sup>. Redakcję czasopisma stanowili członkowie Zarządu Głównego Unii: Roman Starzyński, Zygmunt Przybylski i Tadeusz Szpotański. Wśród korespondencji i sprawozdań zamieszczano wiadomości z wielu ośrodków akademickich: z Liége, Antwerpii, Brukseli, Paryża, Tuluzy, Genewy, Lozanny, Zurychu, Wiednia, Pragi, Petersburga, Lwowa i Warszawy. Informowano także o życiu organizacyjnym poszczególnych stowarzyszeń akademickich o różnych orientacjach politycznych, działających w Krakowie, m.in. „Zjednoczenia”, „Znicza”, „Czytelni Akademickiej”, „Spójni”, „Polonii” i „Promienia”<sup>43</sup>.

Pod koniec 1913 r. powstała myśl wydawania nowego pisma reprezentującego interesy Unii, zatytułowanego „**Nurt. Pismo Socjalistyczne**” (1913–1914). Był to dwumiesięcznik, organ teoretyczny i dyskusyjny młodych socjalistów polskich. W dziale zatytułowanym „Na widowni” rejestrowano wydarzenia związane z ruchem akademickim i szkolnym. Jednak i on okazał się efemerydą, bo edytowano tylko dwa numery.

Echa koncepcji filareckich znalazły oddźwięk w miesięczniku „**Zjednoczenie. Organ młodzieży socjalistycznej**” (II 1905–1911). Często zmieniał on swoją siedzibę. Ukazywał się kolejno w Krakowie, we Lwowie, w Przemyślu, znów w Krakowie a w styczniu 1911 r. przeniesiono go do Lwowa<sup>44</sup>. W okresie krakowskim jego redaktorami byli: Henryk Grossman, E. Leuchter i E. Hajdukiewicz. Początkowo nakład wynosił 1200 egz. a później sukcesywnie spadał<sup>45</sup>.

Trzecią, ostatnią grupą krakowskich czasopism akademickich były periodyki społeczno-literackie, popularnonaukowe i etyczne. Czynnikiem je łączącym był fakt braku identyfikacji z organizacjami politycznymi. Już w lutym 1886 r. wyszedł pierwszy numer „**Ziarna**”, którego podtytuł brzmiał: „Dwutygodnik naukowy i literacki wydawany przez Młodzież Akademicką w Krakowie”. Głównym jego celem było „*rozbudzanie głównie w młodzieży zainteresowania się ruchem umysłowym współczesnym i wzniesanie w niej zapału do pracy ciągłej, rozważnej i spokojnej*”<sup>46</sup>. Redaktorem naczelnym i wydawcą był A. Albinowski. Na łamach periodyku

<sup>42</sup> „Nasza Praca” 1913, nr 2, s. 1.

<sup>43</sup> *Sprawozdanie z działalności organizacji akademickich istniejących w Krakowie*, „Nasza Praca” 1912, nr 1, s. 28.

<sup>44</sup> H. Dobrowolski, M. Franciç, S. Konarski, *Postępowe tradycje młodzieży akademickiej w Krakowie*, Kraków 1962, s. 96.

<sup>45</sup> M. Jakubek, *Prasa krakowska...*, dz. cyt., s. 383.

<sup>46</sup> *Od redakcji*, „Ziarno” 1886, nr 1, s. 2. O tym periodyku, zob. też T. Dziki, *Młodzi przedwczoraj...*, dz. cyt., „Student” 1988, nr 8, s. 13.

przedstawiano rozprawy z zakresu nauk przyrodniczych, społecznych (w tym historii) i utwory literackie, głównie wiersze patriotyczne młodych akademików. Sprawy bieżące z życia akademickiego znalazły miejsce w „Listach do kolegi”. Edytowano jedynie trzy numery periodyku.

Drugim periodykiem literackim była „**Przyszłość**” (1903), z podtytułem: najpierw – „Dwutygodnik społeczno-literacki kształcącej się młodzieży” a następnie „Ilustrowany dwutygodnik społeczno-literacki. Wydawany staraniem młodzieży”. Ukazało się 7 numerów. Redagował a później i edytował go Adam Wilusz. Najwięcej miejsca w periodyku zajmował dział literacki. Były to w większości krótkie formy literackie reprezentujące styl Młodej Polski. W dziale teatralnym zamieszczano recenzje sztuk wystawianych w tym czasie w Krakowie. Na jego łamach wysoko cenił twórczość Stanisława Wyspiańskiego<sup>47</sup>. Poruszano też zagadnienia związane z krakowskim życiem akademickim.

Akademickim czasopismem popularnonaukowym był: „**Podwawelanin**. Miesięcznik poświęcony nauce, sztuce i sprawozdaniu z życia akademickiego” (I–II 1902). Redaktorzy periodyku uznali naukę za cel młodego pokolenia, nie umniejszając przy tym roli i znaczenia sztuki<sup>48</sup>. Zamierzali więc zamieszczać głównie prace popularnonaukowe i seminaryjne akademików oraz utwory literackie. W dziale popularnonaukowym prezentowano artykuły przede wszystkim z historii i prawa. Funkcję redaktora odpowiedzialnego sprawował Stanisław Koniuszewski. Ukazały się tylko dwa numery pisma.

Kolejnym periodykiem poświęconym nauce był kwartalnik „**Którzy idziemy**. Organ zrzeszonych Kół Naukowych UJ” (X 1913–1914). Najpierw ukazywał się w nakładzie 1000 egz. (1913) a następnie 500 egz. (1914)<sup>49</sup>. Wydawcą było ogólnoakademickie Koło Wydawnicze pod zarządkiem W. Tokarza. Powstało z inicjatywy kółka slawistów UJ<sup>50</sup>. Autorami prac byli studenci a najczęściej dotyczyły one historii Polski, literatury i filozofii. Dział uniwersytecki w obszernych relacjach informował o działalności kół naukowych. Pismo nie wywołało szerszego oddźwięku, mimo, że reprezentowało wysoki poziom zarówno pod względem merytorycznym, jak i wydawniczym. Kierownictwo redakcji sprawował Bohdan Górski.

Charakterystycznym w swojej treści było „**Eleusis**. Czasopismo dla Elsów” (1903–1911). Najpierw wydawano go w Krakowie a w ostatnim roku ukazywania się we Lwowie. Jego nakładcą było Akademickie Koło Towarzystwa „Eleusis”, wydawcą słynna spółka Gebethner a następnie katolickie Towarzystwo Elsów. Periodyk miał ukazywać się trzy razy w roku, faktycznie jednak był wydawany nieregularnie. Ukazało się 6 tomików o dużej objętości (np. t. I na 367 stronach). Pismo edytowano z inicjatywy i początkowo pod redakcją Szczęsnego

<sup>47</sup> E. Bieder, *Utopia teatru*, „Przyszłość” 1903, nr 1, s. 2–3.

<sup>48</sup> *Nasz program*, „Podwawelanin” 1902, nr 1, s. 1.

<sup>49</sup> J. Myśliński, *Studia nad polską prasą...*, dz. cyt., s. 217.

<sup>50</sup> Biblioteka Jagiellońska, Archiwum czasopisma akademickiego „Którzy Idziemy”, rps 7194 IV, k. 7.

Turowskiego i założyciela Towarzystwa Elsów Wincentego Lutosławskiego a później Stanisława Witkowskiego, z czasem wybitnego lwowskiego filologa klasycznego. Głównym jego hasłem programowym była idea odnowy moralnej i fizycznej Polaków. Stąd na jego łamach popularyzowano wstrzeźliwość od alkoholu, narkotyków i tytoniu, gier hazardowych oraz rozwiązłości obyczajowej. Jak uważa Henryka Kramarz „Eleusis” okazało się nieregularnie wychodzącym rocznikiem o charakterze ideotwórczym i normatywno-sprawozdawczym a zarazem osiłą programową i propagandową Stowarzyszenia Elsów. „*Stało się ono świadectwem neoromantycznego, poszukującego mistycyzmu i mesjanizmu, który na przełomie wieków przenikał w sferę życia narodowego, społecznego, naukowego a także dydaktyczno-wychowawczego*”<sup>51</sup>.

Krótko podsumowując, dzieje krakowskich czasopism studenckich można podzielić na dwa etapy. Pierwszy do końca XIX wieku, kiedy prasa akademicka tego okresu ukazująca się głównie pod auspicjami „Czytelni Akademickiej”, stanowiła szeroką prezentację poglądów młodzieży akademickiej wydarzeń zachodzących w tym środowisku. Często przeznaczona dla studiujących poza granicami kraju stawała się czynnikiem integrującym młodą inteligencję polską. Etap drugi to lata 1901–1914. Wydawana wówczas prasa akademickich organizacji politycznych była wyrazicielką trochę węższych grup akademików związanych z różnymi kierunkami politycznymi. Kolportowana także w zaborze rosyjskim, w którym druk tego rodzaju prasy był niemożliwy, obok prasy konspiracyjnej, oddziaływała na tamtejsze środowiska akademickie. Niewątpliwą zasługą krakowskiej prasy studenckiej była popularyzacja wiedzy oraz prac studiującej młodzieży. Za jedno ze swych głównych zadań pisma te uważały kształtowanie patriotycznej postawy wśród czytelników. Często były to efemerydy, borykające się z kłopotami ekonomicznymi, cierpiące na brak zrozumienia i poparcia ze strony czynników społecznych i naukowych. Mimo to ukazało się aż 20 tytułów.

Drugim autonomicznym, galicyjskim ośrodkiem, w którym wydawano liczącą się prasę akademicką była stolica kraju Galicji i Lodomerii: **Lwów**. W stosunku do Krakowa pojawiła się tu stosunkowo późno. W porównaniu z prasą podwawelską mało nad Pełtwią ukazało się tytułów, bo jedynie cztery<sup>52</sup>. Należy jednak przyznać, że wszystkie odegrały ważną rolę. Na kolejne lwowskie pismo wydawane przez akademików trzeba było czekać aż 24 lata. Było to: „**Czasopismo Akademickie. Poświęcone sprawom młodzieży akademickiej polskiej**” (1 I–XII 1895, 1897–IV 1898). Jego inicjatorzy związani byli z miejscową Czytelnią Akademicką (tak jak szereg już omówionych periodyków krakowskich) – oświatową organizacją

<sup>51</sup> H. Kramarz, „*Eleusis*”. *Czasopismo Elsów (1903–1911) a poszukiwanie wartości w dobie Młodej Polski*, [w:] *Bibliologia. Literatura. Kultura. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesor Wacławie Sześlińskiej pod redakcją Marii Konopki, Michała Zięby*, Kraków 1999, s. 213, 223.

<sup>52</sup> Dane bibliograficzno-katalogowe lwowskich czasopism młodzieży akademickiej, wraz z miejscami ich przechowywania zob. J. Jarowiecki, *Prasa lwowska 1864–1918. Bibliografia*, Kraków 2002, s. 143–144, 313–314, 410–411, 448–449.

działającą przy Uniwersytecie Lwowskim<sup>53</sup>. Na łamach czasopisma studenci zamieszczali artykuły treści ogólnej (np. akademickiej), prace naukowe i literackie (np. szeroko znani później uniwersytecki profesor literatury polskiej Konstanty Wojciechowski oraz publicysta i dziennikarz Zdzisław Dębicki), sprawozdania i oceny, wiadomości z towarzystw zagranicznych, korespondencje z Królestwa Polskiego i zagranicy, kronikę miesięczną, prezentującą życie młodzieży akademickiej. Pismo przestało się ukazywać z braku prenumeratorów. Kolejnymi redaktorami głównymi periodyku byli: Stanisław Cisek, Stanisław Niemczycki, Julian Mazurek i Kazimierz Wróblewski.

Drugi, najbardziej znaczący lwowski tytuł to **„Tekę”** (15 II 1899–1912), jedno z najdłużej ukazujących się ówczesnych polskich pism akademickich. Jego podtytuł najpierw brzmiał „Czasopismo poświęcone sprawom młodzieży szkół średnich wydawane przez młodzież akademicką”, ale już w następnym roku grono odbiorców poszerzono o młodzież szkół wyższych<sup>54</sup>. Od 1901 r. podtytuł brzmiał: „Czasopismo młodzieży polskiej”. Do zespołu redakcyjnego włączono przedstawicieli trzech zaborów i powołano komitety redakcyjne w Krakowie, Poznaniu, w Warszawie, w „krajach zabranych” i w Berlinie. Młodzież tworząca „Teke”, należąca do Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, w październiku 1901 r. zadeklarowała zbieżność swoich koncepcji z ideologią endecji. W r. 1899 ukazały się dwa półroczniki pisma rozdzielone przerwą wakacyjną. Najpierw był to dwutygodnik a od 1 września tego roku miesięcznik. Główne treściowe działy periodyku to: polityczno-informacyjny i naukowo-literacki. Przedstawiano też życie młodzieży polskiej we wszystkich trzech zaborach, na uniwersytetach zagranicznych, gdzie studiowali polscy akademicy, uwzględniano również zagadnienia dotyczące młodzieży szkół średnich. Redaktorami naczelnymi byli kolejno: uznany później historyk, najpierw lwowski a później poznański Adam Składkowski<sup>55</sup>, prezes Czytelni, Antoni Plutyński oraz znany później polityk, dziennikarz i profesor Uniwersytetu Warszawskiego Stanisław Stroński.

Pismem rywalizującym z „Teką”, był **„Promień”** (1899–1912), z podt. „Pismo poświęcone sprawom młodzieży szkolnej”, od numeru 10 z 1904 r.: „Pismo postępowej młodzieży polskiej”, od 1905 r. „Pismo polskiej młodzieży socjalistycznej”, od 1908 r.<sup>56</sup> Był to deklarowany miesięcznik, ale często ukazywał się w podwój-

<sup>53</sup> G. Gzella, *Lwowskie czasopisma studenckie w dobie autonomii*, [w:] *Kraków Lwów książki-czasopisma-biblioteki XIX i XX wieku*, t. IX cz. 2, Kraków 2009, s. 5–8; o lwowskim „Czasopiśmie Akademickim”, zob. też: J. Jarowiecki, *Prasa lwowska...*, dz. cyt., s. 166.

<sup>54</sup> G. Gzella, *Lwowskie czasopisma...*, dz. cyt., s. 8–12. O „Tece” zob. też: J. Jarowiecki, *Prasa lwowska...*, dz. cyt., s. 167; U. Jakubowska, *Prasa Narodowej Demokracji w dobie zaborów*, Warszawa–Łódź 1988, głównie s. 31–35.

<sup>55</sup> Biblioteka Jagiellońska, A. Plutyński, *Adam Składkowski – wódz młodych. Wspomnienia studentów 1898–1904*, rps 35/62; tam również o wydawaniu i redagowaniu „Teki”.

<sup>56</sup> G. Gzella, *Lwowskie czasopisma...*, dz. cyt., s. 12–14; o „Promieniu” zob. też: J. Myśliński, *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*, Warszawa 1982, głównie s. 97–98; J. Jarowiecki, *Prasa lwowska...*, dz. cyt., s. 167–168. Obszerne recenzje treści zamieszczanych w kolejnych



nych i potrójnych numerach. Jego nakład wynosił 1000–1200 egz., z czego 400 wysyłano do Królestwa. Na łamach „Promienia” podobnie jak w „Tece” publikowane były artykuły poruszające aktualne wydarzenia polityczne, analizujące sytuację polityczną, dotyczące młodzieży gimnazjalnej i akademickiej. Zamieszczano nadsyłane do periodyku korespondencje, recenzje książek i czasopism, zachęcające do pracy samokształceniowej. Redaktorzy pisma często się zmieniali. Byli to m.in. Władysław Wolski, właściwy twórca pisma, Aleksander Wieleżyński, Leon Weinfeld, Stefan Odrzywolski, Janusz Kachnikiewicz, Zygmunt Kisielewski i znany później dziennikarz Jan Szczyrek.

Ostatnie, lwowskie pismo młodzieży akademickiej to „**Zarzewie**. Pismo Młodzieży Niepodległościowej” (XI–XII 1909–VI 1914, razem ukazało się 26 numerów), zbliżonej do orientacji endeckiej. Od tytułu pisma ruch młodzieży nazywano zarzewiackim<sup>57</sup>. Deklarowany miesięcznik, ale często edytowano numery podwójne; z czasem ukazywał się on coraz bardziej nieregularnie. Jego nakład wynosił 1000–1500 egzemplarzy. Dużo miejsca w periodyku zajmowała publicystyka niepodległościowa. Swoje miejsce miała też aktywność samokształceniowa i naukowa (np. studentów Politechniki Lwowskiej). Wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym periodyku był najpierw Tadeusz Michciński a następnie Stefan Rudziński i Józef Wilczyński. Pismo redagowali Stanisław Sasorski i Stanisław Majewski.

W Królestwie Polskim, w jego stolicy **Warszawie**, czasopisma akademickie zaczęły się ukazywać dopiero od r. 1915, m.in. po wznowieniu działalności Uniwersytetu Warszawskiego, z j. polskim jako wykładowym. Głównym organem legalnym młodzieży uniwersyteckiej był periodyk „**Pro arte et studio**. Pismo młodzieży akademickiej” (1915–1919)<sup>58</sup>, które przyjęło formułę periodyku literacko – artystycznego. Jego wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym był Edward Boyé. Wokół czasopisma skupili się przyszli Skamandryci. Ukazywało się ono jako nieregularny miesięcznik. Jego zawartość stanowiły: obszerny dział literacki, szereg rozpraw z zakresu teorii literatury, recenzje, dział sprawozdawczy, poczta literacka, ogłoszenia, np. warszawskich teatrów, kawiarnie literackie<sup>59</sup>. Od początku 1918 r. zamieszczano tam też artykuły dotyczące życia studentów. Jak zauważył Janusz Stradecki, punktem wyjścia dla pisma był model literatury estetyzującej, postulaty czystej sztuki i nawiązanie do Miriamowskiej „Chimery” widoczne w samym tytule, którego część pierwsza odwoływała się do zbioru szkiców Miriama „Pro Arte” (1914), jak i zawartości pisma<sup>60</sup>.

---

numerach „Promienia” i „Teki” były zamieszczane, np. w liczącym się literacko – naukowym dodatku „Kuriera Lwowskiego” – „Tydzień”; zob. np. M., *Z pism i książek*, „Tydzień” 1899, nr 42 z 15 X, s. 336.

<sup>57</sup> G. Gzella, *Lwowskie czasopisma...*, dz. cyt., s. 14–16. O „Zarzewiu” zob. też: J. Jarowiecki, *Prasa lwowska...*, dz. cyt., s. 85, 168; *Zarzewie 1909–1920. Wspomnienia i materiały*, wyb. Aleksandra Garlicka, Warszawa 1973.

<sup>58</sup> Z. Kmiecik, *Prasa warszawska w latach 1908–1918*, Warszawa 1981, s. 164.

<sup>59</sup> T. Dziki, *Młodzi przedwczoraj...*, dz. cyt., „Student” 1988, nr 10, s. 13.

<sup>60</sup> J. Stradecki, *W kręgu Skamandra*, Warszawa 1977, s. 38–44.

Kolejne warszawskie pismo akademików to „**Miesięcznik Młodzieży Polskiej**”. Ukazywał się on od stycznia 1917 r., z przerwami, jeszcze w początkach II Rzeczypospolitej. Legalny periodyk Organizacji Młodzieży Narodowej, przeznaczony dla studentów. Pismo wyraźnie odcinało się od koncepcji politycznej Narodowej Demokracji i w wielu punktach solidaryzowało się z programem obozu legionowo-peowiackiego<sup>61</sup>. Redakcja zamieszczała artykuły oświetlające najważniejsze problemy polityczne a także omawiające sprawy nurtujące ogół młodzieży polskiej. Periodyk prezentował wysoki poziom kulturalny i literacki.

Na Politechnice Warszawskiej ruch naukowy wśród studentów przybrał postać kół naukowych. Najliczniejsze i najaktywniejsze było koło mechaników, które od kwietnia 1917 r. wydawało swój organ – „**Czasopismo Koła Naukowego Mechaników**”. Na jego treść składały się artykuły ze wszystkich dziedzin techniki i nauk pomocniczych oraz sprawozdania z działalności koła mechaników i jego sekcji, a także wiadomości dotyczące życia studentów Politechniki Warszawskiej<sup>62</sup>. Od początku 1918 r. zaczęło się ukazywać nowe pismo studentów politechniki: „**Czasopismo Kół naukowych**”.

**ZAGRANICĄ**<sup>63</sup> najwięcej czasopism polskiej młodzieży akademickiej ukazało się w uniwersyteckich ośrodkach **niemieckich**. Trzy odnotowano we **Wrocławiu**. Pierwsze to „**Gazeta Piwna**” (lata 70. XIX w.), satyryczne piśmiennictwo rękopiśmienne wydawane przez Towarzystwo Polskich Górnoślązaków. Jak stwierdza wytrawny badacz dziejów polskich studentów w Niemczech Witold Molik, znane tylko z tytułu<sup>64</sup>. Długotrwałym periodykiem była „**Poczwara**” (1871–1886). Redagowali ją członkowie Kółka Towarzyskiego Akademików Wrocławskich Narodowości Polskiej, a następnie Towarzystwa Górnośląskiego<sup>65</sup>. Pozyskała ona dużą liczbę czytelników, co zadecydowało o stosunkowo długim okresie jej trwania. Ukazywała się bardzo nieregularnie. Antoni Karbowski nazywa ją „pismem humorystycznym”, stwierdzając, „że redaktor odczytywał piśmiennictwo po zamknięciu posiedzenia” studenckiej organizacji<sup>66</sup>. Trzecim piśmiennictwem wrocławskim, także satyrycznym był

---

<sup>61</sup> Z. Kmieciak, *Prasa warszawska...*, dz. cyt., s. 165.

<sup>62</sup> Tamże, s. 164–165.

<sup>63</sup> Danych bibliograficzno-katalogowych o czasopismach polskiej młodzieży akademickiej, wydawanych zagranicą dostarczają S. Zieliński, *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934*, Warszawa 1935; K. Tatarowicz, *Katalog poloników periodycznych wydanych zagranicą do roku 1939. Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1961; O badaniach nad prasą polską na obczyźnie 1864/1870–1918, zob. W. M. Kolasa, *Historiografia prasy polskiej (do 1918 r.). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*, Kraków 2013, s. 397–421.

<sup>64</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt., s. 214.

<sup>65</sup> O działalności tych organizacji, zob. T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *Historia Uniwersytetu...*, dz. cyt., głównie s. 92–94.

<sup>66</sup> A. Karbowski, *Młodzież polska...*, dz. cyt., s.300.

„**Wszegryz**” (1883–1886). Wydawali go studenci Towarzystwa Górnoląskiego, określający go jako „historyczno-tragikomiczne”<sup>67</sup>.

Natomiast w **Monachium**, edytowano kolejne pismo satyryczne, tygodnik „**Kolega**” (1873), wydawany przez Towarzystwo Kształcącej się Młodzieży Polskiej w Monachium. Redagowali go Jan Rosen i Henryk Piątkowski. Cieszył się on dużą popularnością wśród polskich studentów przebywających w 1873 r. w Monachium<sup>68</sup>. Jego celem było wytykanie, piętnowanie i ośmieszanie wad studenckich; ukazywanie w krzywym zwierciadle środowiska studenckiego<sup>69</sup>.

W **Berlinie** ukazał się „**Rocznik Towarzystw Akademickich w Berlinie, Dreźnie, Lipsku, Monachium, Pruszkowie**. Półrocze latowe 1876. Poznań - Berlin 1876”<sup>70</sup>. Opublikowano tu nadesłane sprawozdania z działalności polskich towarzystw studenckich na uniwersytetach niemieckich. A. Karbowski zauważył, że ćwierć wieku czekali na następcę wrocławskiego „Znicza”, który by skupiał polską młodzież, studiującą na niemieckich uniwersytetach<sup>71</sup>. Najpierw próbowano wydać „Półrocznik”, ale ze względów finansowych nie podołano tej inicjatywie. W „Roczniku” ukazały się, m.in. artykuły: „O zawodach młodzieży polskiej pod zaborem pruskim”, „Statystyka studentów wyższych zakładów naukowych w Państwie Niemieckim i w Austrii”. W „Kronice” opisano dzieje polskiej kolonii akademickiej w Berlinie oraz zamieszczono wspomniane sprawozdania.

W **Lipsku** najpierw edytowano „**Smoka**” (1880–1882). Jego wydawcą było Towarzystwo Naukowe w Lipsku<sup>72</sup>. Jak zauważa Ryszard Ergetowski, był to litografowany organ satyryczny. Czasopismo to (odnotowane w „Bibliografii Polskiej” Karola Estreichera), mimo poszukiwań prowadzonych również za pośrednictwem Centralnego Katalogu Czasopism w Berlinie, nie zostało odnalezione<sup>73</sup>. Nie pierwszy to i nie ostatni przypadek potwierdzający fakt, jak sporo poszukiwań archiwalno-bibliotecznych w Niemczech i w innych ośrodkach uniwersyteckich zachodniej Europy czeka ewentualnego badacza czasopism wydawanych przez polską młodzież akademicką zagranicą.

Do najbardziej zasłużonych i znaczących periodyków wydawanych przez polską młodzież akademicką w Niemczech (także Towarzystwo Naukowe w Lipsku)

<sup>67</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt., s. 214; zob. też, E. J. Kuś, *Czasopisma studentów polskich we Wrocławiu w latach 1850–1914*, „Studia Śląskie” 1980, t. XXXVII.

<sup>68</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt., s. 214.

<sup>69</sup> J. Rosen, *Wspomnienia 1860–1925*, spisała A. Leo, Warszawa 1933, s. 33–34.

<sup>70</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt., s. 210.

<sup>71</sup> A. Karbowski, *Młodzież polska...*, dz. cyt., s. 299–300.

<sup>72</sup> O działalności studenckiego Towarzystwa Naukowego, zob. R. Ergetowski, *Studenckie organizacje Polaków w Uniwersytecie Lipskim w latach 1872–1919*, Wrocław 1982. Pismo to odnotowuje też A. Paczkowski, *Prasa polonijna w latach 1870–1939. Zarys problematyki*, Warszawa 1977, s. 89.

<sup>73</sup> R. Ergetowski, *Studenckie organizacje...*, dz. cyt., s. 53.

należy zaliczyć lipski miesięcznik „**Brzask**” (XI 1911–1914)<sup>74</sup>. W jego notce wydawniczej pojawiły się: Lipsk–Berlin–Monachium–Wrocław–Poznań. Rozbudzenie życia organizacyjnego, narodowego i politycznego młodzieży polskiej w Lipsku doprowadziło do utworzenia Głównego Komitetu Redakcyjnego, studenckiego miesięcznika „Brzask”. Organ ten, na którego czele stał Kazimierz Rabski, koordynował poczynania ośrodków filialnych, rozrzuconych po różnych uniwersyteckich miastach Niemiec<sup>75</sup>. Skład komitetu redakcyjnego periodyku ulegał kilkakrotnym zmianom. Ostatecznie stałym miejscem pobytu jego redakcji od 1913 r. stał się Poznań. Jak zaznacza R. Ergetowski, publikacje ogłaszane przez lipszczan w „Brzasku” dowodzą, że w dotychczasowej postawie młodzieży uniwersyteckiej poczęły zachodzić zasadnicze zmiany. Widoczny w poprzednich latach brak politycznego zaangażowania, unikanie kwestii związanych z bieżącymi wydarzeniami zarzucono na rzecz aktywnej i otwartej walki z niemczyzną a w dalszej konsekwencji o niepodległość kraju<sup>76</sup>. Cały nakład w wysokości 1300 egz., rozprowadzono bez większych trudności. Wysoko ocenia to pismo W. Molik<sup>77</sup>. Zauważa on, że przed wybuchem pierwszej wojny światowej nie było środowiska polskiej młodzieży w Niemczech, w którym by go nie czytano regularnie i nie dyskutowano nad przedstawianymi tam problemami. Stwierdza on także, że z wszystkich czasopism założonych w latach 1871–1914 przez polską młodzież akademicką, rozproszoną po niemieckich ośrodkach uniwersyteckich, „Brzask” ukazywał się najdłużej. Był też pismem najbardziej poczytnym i – pomimo potknięć - najlepiej redagowanym.

Ostatnim odnotowanym przez autora ośrodkiem uniwersyteckim w Niemczech, gdzie wydawano czasopisma polskiej młodzieży akademickiej było **Karlsruhe**. Pierwsze to satyryczny „**Miłośnik Nauki**” (1896/1897). Jak stwierdza A. Karbowski, jego zadaniem „*było karcenie błędów młodzieży polskiej, wytykanie śmieszności*” itp. <MN> „*z ilustracjami wymownie satyrycznymi zdążał na miłośników nie nauki, lecz knajpy i nocnych przygód*”<sup>78</sup>.

O kolejnym piśmie, jakie edytowano w Karlsruhe znów informuje jedynie niezawodny A. Karbowski<sup>79</sup>. Był to dwumiesięcznik „**Jutrzenka**” (1903), którego ukazało się kilka numerów. Redagowana przez trzech członków miejscowego polskiego towarzystwa akademickiego, mającego na celu ułatwienie kolegom publikowania swoich myśli i wywołanie ruchu umysłowego w miejscowej, polskiej kolonii studenckiej; przyjmowano więc artykuły o różnorodnej tematyce.

---

<sup>74</sup> Biblioteka Gdańska PAN. Baza danych czasopism z lat 1801–1945. „Brzask”. Pismo młodzieży polskiej: 1911, nr 1–3, 1912; nr 1–12, 1913; nr 1–12, 1914; nr 1–3, 5, 7 – [dostęp: 15.04.2015].

<sup>75</sup> R. Ergetowski, *Studenckie organizacje...*, dz. cyt., s. 112.

<sup>76</sup> Tamże, s. 114.

<sup>77</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt., s. 213–214.

<sup>78</sup> A. Karbowski, *Młodzież polska...*, dz. cyt., s. 300.

<sup>79</sup> Tamże, s. 300–301.

Pierwszym uniwersyteckim ośrodkiem w **Szwajcarii**, gdzie ukazało się czasopismo polskiej młodzieży akademickiej była **Genewa**. To największe skupisko polskich studentów we francuskojęzycznej części Szwajcarii. Periodyk ów to „**Pismo Zbiorowe**” (1865). Edytowało go nowopowstałe genewsko-paryskie Towarzystwo Młodzieży Polskiej, jedno z najstarszych polskich stowarzyszeń akademickich na obczyźnie. Czasopismo drukowano w Bendlikonie u Agatona Gillera. Opublikowano trzy zeszyty<sup>80</sup>. Redagowali go członkowie Zarządu Towarzystwa: Mieczysław Dzikowski, Adolf Pieńkowski i Felicjan Przewłocki. Periodyk, przy swoim naukowym programie przejawiał wyraźny charakter polityczny. Publikowali w nim, m.in. znany historyk lwowski Henryk Schmitt, oraz poeci Cyprian Kamil Norwid i Teofil Lenartowicz.

Kolejne pismo wydawane i drukowane w Genewie to dwutygodnik „**Przyszłość**” (1 IV–1 X 1866). To oficjalny organ Stowarzyszenia Uczniów w Paryżu. Ukazało się 10 numerów periodyku. Nie zajmował się on problematyką polityczną. Genewska „Przyszłość” zawierała działy poświęcone wychowaniu publicznemu w Polsce i zagranicą, sprawozdania z odczytu najwybitniejszych polskich profesorów, artykuły popularnonaukowe z dziedziny przyrody, filozofii, ekonomii politycznej i historii, wreszcie korespondencje ze wszystkich ośrodków zagranicznych, gdzie kształcili się Polacy. O rozsianiu polskich studentów po całym świecie świadczyły listy napływające nie tylko z Paryża, Zurychu i Heidelbergu, ale także z Kairu i Nowego Orleanu<sup>81</sup>. Pismo zawierało również ciekawe korespondencje obrazujące dzieje polskich studentów. Początkowo redaktorem periodyku był Józef Tokarzewicz a następnie Adam Dominik Bartoszewicz, późniejszy wydawca znanego lwowskiego ilustrowanego czasopisma literackiego „Mrówka”<sup>82</sup>.

Spadkobierczynią imienia i tendencji „Przyszłości” parysko-genewskiej stała się „**Przyszłość. Organ młodzieży polskiej**” (10 II 1873–1 III 1874) wydawana w **Zurychu**<sup>83</sup>. Miesięcznik ten wydawało i redagowało wspomniane Towarzystwo Młodzieży Polskiej. Do wydawnictwa pisma przystąpiły koła tej organizacji w Monachium, Gandawie, Paryżu, Zurychu, Krakowie i we Wrocławiu. Stąd właśnie przysyłano artykuły i korespondencje<sup>84</sup>. Jednym z głównych celów periodyku było zbliżenie do siebie licznych towarzystw młodzieży polskiej zagranicą, jednak rzeczywistość okazała się mniej pomyślną<sup>85</sup>. W pierwszym semestrze swego ist-

<sup>80</sup> J. W. Borejsza, *Trzy szkice o prasie emigracyjnej*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1967, t. 6, z. 1, s. 49–50.

<sup>81</sup> Tamże, s. 510; O pierwszej „Przyszłości” zob. też, A. Karbowski, *Młodzież polska...*, dz. cyt., s. 296–297.

<sup>82</sup> A. D. Bartoszewicz, *Eduka.pl*, [dostęp: 14.04.2015].

<sup>83</sup> M. Andrzejewski, *Prasa polonijna w Szwajcarii. Problemy badawcze i zarys dziejów*, „KHPP” 1986, z. 4, s. 83.

<sup>84</sup> *Kilka słów o młodzieży polskiej kształcącej się w Paryżu*, „Przyszłość” 1874, nr 11, s. 3–4.

<sup>85</sup> Zurychska „Przyszłość” otrzymała też nieopublikowaną monografię, w postaci pracy magisterskiej Lidii Mamak, *„Przyszłość” (1873–1874) w kontekście polskiej prasy w Szwajcarii*,

nienia pismo liczyło tylko 204 prenumeratorów z Zurychu, Prus, Galicji (Czytelnia Akademicka we Lwowie), Monachium, Belgii (Gandawa, Liège), Wrocławia, Karlsruhe i z Francji (Paryż). Był to więc wąski krąg odbiorców i w tych warunkach żywot periodyku nie mógł być długi<sup>86</sup>. Czasopismo, posiadało duży format, a każdy z wydanych numerów liczył od 8–12 kolumn. Nie podawało ono nazwisk redaktorów i korespondentów, jedynie pseudonimy i kryptonimy, choć wiadomo, że redagowali go członkowie Towarzystwa, studenci zurychskiej Politechniki. Periodyk odwoływał się do hasła pozytywistycznych. Zamieszczał artykuły wstępne, omawiające szczegółowe programy pracy młodzieży akademickiej<sup>87</sup> i artykuły treści popularnonaukowej.

Ostatnim akademickim periodykiem wydawanym w Szwajcarii był miesięcznik „**Pismo**” (1910), organ Polskiego Stowarzyszenia Akademickiego „Ogniwo”, ukazujący się w **Zurychu**. W sumie wydrukowano na hektografie trzy jego numery<sup>88</sup>.

Natomiast w **Belgii** młodzież akademicka wydawała „**Między nami**”. Pismo tygodniowe młodzieży uniwersyteckiej (1872), w jednym z ośrodków polskiej młodzieży uniwersyteckiej w **Liège**. Prospekt periodyku ogłoszono z początkiem 1872 r. Czasopismo, ukazywało się nieregularnie. Wyszło kilka numerów, których nie odnaleziono. Odnotowuje je Bibliografia Estreichera<sup>89</sup>.

Zagranicą ukazywało się co najmniej 8 **JEDNODNIÓWEK**, m.in. w Antwerpii (Belgia, 1895<sup>90</sup>), we Wrocławiu (1909<sup>91</sup>), w Monachium i innych niemieckich ośrodkach uniwersyteckich. Tylko nieliczne spośród nich się zachowały<sup>92</sup>. Podobnie jak w ukazujących się bardziej regularnie pisemkach, zamieszczano w nich powiastki humorystyczne, anegdoty i drobne wierszyki karcące wady i różne „śmieszności” braci studenckiej. Niektóre z nich były bogato zdobione winietami, przerywnikami i rycinami, jak ta przytoczona z Wrocławia. Jednodniówki, odczytywane głośno na fidułkach (spotkaniach członków korporacji akademickiej okraszonych dużą ilością piwa i pieśni) – przygotowywał z reguły komitet redakcyjny, składający się z kilku akademików.

---

Kraków 1990, s. 64. Napisana ona została pod kierunkiem Ryszarda Ergetowskiego w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Zawiera ona m.in. odbitkę kolumny tytułowej czasopisma i innych ważnych jego kolumn. Obecnie jej egzemplarz znajduje się w Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

<sup>86</sup> A. Karbowski, *Młodzież polska...*, dz. cyt., s. 297–298.

<sup>87</sup> „Przyszłość” 1873, nr 2, s. 6–8.

<sup>88</sup> M. Andrzejewski, *Prasa polonijna...*, dz. cyt., s. 83.

<sup>89</sup> A. Karbowski, *Młodzież polska...*, s. 299; Bibliografia Estreichera. Baza Bibliografii XIX w. „Między Nami”. Pismo tygodniowe młodzieży uniwersyteckiej, Liege 1872 – [dostęp: 12.04.2015].

<sup>90</sup> Tamże, s. 301.

<sup>91</sup> F. Szymiczek, *Jednodniówka akademików wrocławskich z 15 XII 1909 roku*, „Studia Śląskie” 1969, s. 277–292.

<sup>92</sup> W. Molik, *Polskie peregrynacje...*, dz. cyt., s. 214.



Czasopisma polskiej młodzieży akademickiej w czasie zaborów w okresie powojennym odegrały ważną rolę. To okres ich dużego rozwoju. Ich częsta efemeryczność nie była zbyt dotkliwa, bo zwykle, jak jedno pismo kończyło żywot, to zaczynało ukazywać się drugie. Pomimo nieraz sporych różnic ideowo-politycznych niemałej ich części, większość z nich spełniała wspólne cele. Pisma te integrowały młodzież akademicką wokół kwestii współpracy polskich studentów zarówno krajowych jak i zagranicznych, wzajemnego informowania się o ich położeniu społecznym i materialnym oraz o osiągnięciach naukowych, popularnonaukowych, kulturalnych czy literackich. To okres kiedy szczególnie dużo polskiej młodzieży studiowało zagranicą. Fakt ten dotyczy nie tylko polskiej młodzieży zaboru pruskiego i rosyjskiego (poza krótkimi okresami). Młodzież galicyjska, często kończąc studia w Krakowie czy we Lwowie, udawała się zagranicę celem podejmowania studiów uzupełniających, nierzadko na prestiżowych uczelniach zachodniej Europy. O studiowaniu w kraju i zagranicą czasopisma akademickie szeroko informowały, czemu służyły liczne korespondencje Polaków studiujących na poszczególnych uczelniach: uniwersytetach, politechnikach i in. Większość tych czasopism łączył patriotyzm i dążenie narodu polskiego do niepodległości.

Powyższa charakterystyka polskich czasopism akademickich okresu powojennego może stanowić wstęp do dalszych badań nad tym zagadnieniem. Szczególnie dużo jest do zrobienia w zakresie archiwalno-bibliotecznych poszukiwań zagranicą, głównie w Niemczech (tu w szeregach ośrodków uniwersyteckich i in.), Szwajcarii, Belgii, Francji i in. Autor sądzi, że niniejsza krótka analiza z elementami syntezy pozwoli uszczegółowić badania nad dość licznymi czasopismami polskiej młodzieży akademickiej lat 1865–1918. Pozwoli pogłębić ich rolę społeczną, kulturową, naukową, popularnonaukową oraz polityczną tak w kraju, jak i na obczyźnie. Pokaże relacje i kontakty studentów polskich na poszczególnych uczelniach wyższych, między polskimi organizacjami akademickimi, czy innymi grupami. Dotyczy to także ich stosunków z młodzieżą uniwersytetów i innych uczelni wyższych ośrodków i krajów, w których studiowali. O powyższych kwestiach charakteryzowane czasopisma obficie informowały, m.in. poprzez liczne korespondencje młodzieży studiującej w poszczególnych ośrodkach akademickich. Materiał do dalszych badań stanowią łamy tych czasopism, informujące o życiu codziennym młodzieży akademickiej, jej zainteresowaniach popularnonaukowych, kulturalnych, literackich i rozrywkowych. Dużo w tych czasopismach jest informacji na temat materialnego położenia studiującej młodzieży tak w kraju, jak i zagranicą.

Na pogłębienie zasługują też bardziej szczegółowe kwestie prasoznawcze, jak problem wydawania tych periodyków (nieraz w różnych ośrodkach), form kolportażu, ich geografii wydawniczej i autorskiej, typologii, ewolucji nakładów, drukarni, które je tłoczyły. Ważne zagadnienie to redagowanie tych czasopism, biografie redaktorów i współpracowników czy relacje pomiędzy poszczególnymi redakcjami. Poza niektórymi nazwiskami autorów już wówczas znanych, także redaktorów i bliskich współpracowników, przyszłych luminarzy polskiej nauki,

kultury, literatury czy polityki, szereg z nich nie jest bliżej znanych. Istotna jest też strona formalna, w tym graficzna tych periodyków, nieraz ciekawa, pełna ilustracji, szczególnie w czasopismach z okresu Młodej Polski. Potrzebna jest pełna synteza czasopism polskiej młodzieży akademickiej, szczególnie w okresie powojennym.

## Bibliografia

- Andrzejewski M., *Prasa polonijna w Szwajcarii. Problemy wydawnicze i zarys dziejów*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1986, nr 4, s. 69–94.
- Dobrowolski H., Francić M., Konarski S., *Postępowe tradycje młodzieży akademickiej w Krakowie*, Kraków 1962.
- Ergetowski R., *Studenckie organizacje Polaków w Uniwersytecie Lipskim w latach 1872–1919*, Wrocław 1982.
- Gzella G., *Lwowskie czasopisma studenckie w dobie autonomii*, [w:] Kraków Lwów książki–czasopisma–biblioteki XIX i XX wieku, t. IX, cz. 2, red., H. Kosętka, B. Góra, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 5–17.
- Jakubek M., *Prasa krakowska 1795–1918. Bibliografia*, Kraków 2004.
- Jarowiecki J., *Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia*, Kraków 2002.
- Jarowiecki J., *Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku*, Kraków–Wrocław 2008.
- Kmieciak Z., *Prasa warszawska w latach 1908–1918*, Warszawa 1981.
- Karbowiak A., *Młodzież polska akademicka zagranicą 1795–1910*, Kraków 1910.
- Kramarz H., „Eleusis”. *Czasopismo Elsów (1903–1911) a poszukiwanie wartości w dobie Młodej Polski*, [w:] *Bibliologia. Literatura. Kultura. Księga Pamiątkowa ofiarowana Profesor Wacławie Szelińskiej*, red. M. Konopka, M. Zięba, Kraków 1999, s. 212–233.
- Kulak T., Pater M., Wrzesiński W., *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 2002.
- Molik W., *Polskie peregrynacje uniwersyteckie do Niemiec 1871–1914*, Poznań 1989.
- Myśliński J., „Ognisko” 1889–1890 na tle losów Czytelni Akademickiej UJ, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1962, t. 1, s. 184–203.
- Myśliński J., *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*, Warszawa 1982.
- Myśliński J., *Studia nad prasą społeczno-polityczną w zachodniej Galicji*, Warszawa 1970.
- Paczkowski A., *Prasa polonijna w latach 1870–1939*, Warszawa 1977.
- Tatarowicz K., *Katalog poloników periodycznych wydanych zagranicą do r. 1939. Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1961.
- Toczek A., *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*, Kraków 2013.
- Zieliński S., *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934*, Warszawa 1935.

## **Polish academic youth magazines in the post-insurrection times (1865–1918). An information-bibliographic review**

### **Abstract**

The post-insurrection times (1865–1918) are the times of quantitative and qualitative development of magazines of the Polish academic youth, both in universities on Polish ground and abroad. But the origins of this literature reach back to the 1820s. The study of Polish academic youth magazines requires detailed, in-depth basis, both historical and press-studies wise. The preliminary stage of the study of 1865–1918 the author has acquired 42 titles. They were edited and issued mainly by the academic youth organisations. On Polish grounds 2/3 of this amount appeared, which accounted for 23 titles, while abroad there were 14 titles. The most magazines were issued in Galicia – 24 (Krakow 0 20, Lviv – 4). Abroad, the majority of the magazines were issued in German institutes (9) and in smaller amount in the Swiss ones (4). The most important and long-lasting titles in the country included: „Academic Review” (Krakow), „A Beam” (Lviv), „Briefcase” (Lviv), „Eleusis”(Krakow), „Unity” (Krakow), „Source” (Lviv), and abroad they were: „Horror” (Wrocław), „Dawn” (Lipsk), and „Future” (Zurich). Despite their ephemeral character, the magazines played an important role. They integrated the academic youth around the issues of cooperation of Polish students, both in the partitions and abroad, they informed about the social and material location, and about scientific, popular-scientific cultural and literary achievements. The academic magazines broadly informed about studies in the country and abroad, which was possible due to much correspondence of Poles studying in the given higher education institutions. Most of these magazines were connected by patriotism and an aspiration of the Polish nation towards independence.

**Key words:** Academic youth, magazines, Polish grounds, abroad, 19th/20th century

Alfred Toczek  
Pedagogical University in Cracov  
Institute of Information Sciences